

ШЕВЧУК Л. В.,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)

УДК 340.1

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

У статті здійснюється теоретико-правовий аналіз Конституції України та відображення у ній норм і принципів, що формують правову основу державної ідеології. Окрема увага приділяється змісту правової ідеології, обґрунтовується необхідність її взаємозв'язку з Основним Законом держави. Характеризуючи норми Конституції, що гарантують громадянські та соціальні права і свободи, а також забезпечення принципів політичного плюралізму, вказується на декларований ліберальний тип правової ідеології в Україні.

Ключові слова: Конституція України, правова ідеологія, плюралізм, громадянське суспільство, правова держава.

В статье осуществляется теоретико-правовой анализ Конституции Украины и отражение в ней норм и принципов, формирующих правовую основу государственной идеологии. Особое внимание уделяется содержанию правовой идеологии, обосновывается необходимость ее взаимосвязи с Основным Законом государства. Характеризуя нормы Конституции, гарантирующие гражданские и социальные права и свободы, а также обеспечение принципов политического плюрализма, указывается на декларируемый либеральный тип правовой идеологии в Украине.

Ключевые слова: Конституция Украины, правовая идеология, плюрализм, гражданское общество, правовое государство.

The article carries out a theoretical and legal analysis of the Constitution of Ukraine and reflects in it the norms and principles that form the legal basis for state ideology. Particular attention is paid to the content of legal ideology and substantiates the need for its interrelation with the Basic Law of the State. Characterizing the norms of the Constitution, guaranteeing civil and social rights and freedoms, as well as ensuring the principles of political pluralism, is indicated on the declared liberal type of legal ideology in Ukraine.

Key words: Constitution of Ukraine, legal ideology, pluralism, civil society, rule of law.

Вступ. Визначаючи зміст чинної Конституції України як основи формування правової ідеології держави, слід зауважити, що її ст. 15 гарантує ідеологічну багатоманітність та заборону визначення обов'язкової ідеології [2]. Такий підхід є демократичним, але за умов становлення держави й активних пошуків її політичних і правових трансформацій він негативно позначається на розвитку країни. У цьому аспекті ми погоджуємось із твердженням М.П. Недюхи, що правова ідеологія має поставати як моністична в її змістовному та функціональному підпорядкуванні торжеству норми права, зорієнтованості на мету та завдання процесу соціальних змін, засобів їх правового забезпечення тощо [5, с. 55].

Отже, зміст чинної Конституції, забезпечуючи глибокий демократизм щодо вибору ідеологічного спрямування, не сприяє виокремленню чіткої правової ідеології держави, що має стати, на нашу думку, наріжним каменем у процесі не тільки розвитку громадянського суспільства, а й побудови соціальної правової держави.

Актуальність нашого дослідження зумовлюється потребою не тільки визначення ідеологічного характеру змісту Основного Закону України, а й наукового аргументування необхідності формування державної правової ідеології та її подальшого закріплення у нормах Конституції.

Питання правової ідеології упродовж останніх років стали актуальними для української теоретико-правової науки. Вартими уваги є, зокрема, праці таких науковців: С. Гусарєва, М. Костицького, А. Луцького, М. Недюхи та ін. Їхньою заслугою є систематизація і виокремлення змісту, характерних рис та векторів розвитку правової ідеології в Україні.

Стосовно визначення місця правової ідеології у Конституції цікавими для дослідників є наукові напрацювання О. Костенка, О. Прокопчука, В. Речицького та ін.

Водночас в умовах проведення чергової конституційної реформи видається необхідним дослідити потребу в чіткому закріпленні положення про державну правову ідеологію, визначити її зміст і критерії еволюції в умовах зміни суспільних, економічних і культурних відносин.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз змісту Конституції України як основи правової ідеології держави та відповідне наукове аргументування потреби уточнення монічного характеру правової ідеології.

Результати дослідження. Конституція України, прийнята у 1996 р., незважаючи на значну критику і тривалий процес конституційної реформи, є вкрай вдалим прикладом чіткого визначення усіх основоположних принципів та норм формування і розвитку громадянського суспільства, соціальної правової держави. Ми не будемо зосереджувати увагу на проблемах визначення форми правління в Україні, що є об'єктом наукових і політичних дискусій від початку XXI ст., а спробуємо виокремити ті засадничі норми, що дозволяють охарактеризувати Основний Закон держави як приклад ліберальної моделі державного розвитку та ліберальної правової ідеології. Це є вкрай актуально і важливо, оскільки ліберальний тип властивий для європейських правових систем та ідеологій, а в Україні він, будучи задекларованим у Конституції, тривалий час не реалізовувався з огляду на радянську правову спадщину.

Норма Конституції про плюралізм правової ідеології в Україні викликала критику й обговорення у середовищі науковців. Більше того, кожна конституційна комісія, що скликала для реформування Основного Закону держави, розглядала питання зміни ст. 15. Одним з основних ініціаторів такої ідеї був В. Речицький, який зауважував, що, «оскільки існує конституційна ідеологія, теза про індиферентність держави до ідеології не витримує критики» [1]. Під конституційною ідеологією, як видається, автор розуміє дотримання свободи слова і преси, які називає важливішими за суб'єктивні права людини [1]. Схожого погляду дотримується О. Прокопчук, який вказує на психологічне несприйняття поняття «багатоманітність», яке застосовується у Конституції щодо ідеології, оскільки воно не дає відповіді щодо напрямку подальшого руху. На його думку, це призводить до того, що ми, живучи в одній державі, наділені можливістю йти різними шляхами [6].

Ми цілком погоджуємось із цими висловлюваннями, оскільки Конституція не може існувати без чіткої та єдиної правової ідеології, але теза про дотримання свободи слова і преси не відображає повністю обсягу правової ідеології, яку слід закласти в Основний Закон. Сама правова ідеологія як поняття є ширшим і виходить за межі звичайної систематизованої сукупності ідей.

Слушним є визначення правової ідеології О. Костенка: правова ідеологія – це «уявлення про закони природного права, відповідно до яких упорядковуються воля і свідомість тих, хто, зокрема, застосовує законодавство (Конституцію)» [3]. Особливо актуальним є друга частина визначення, що обов'язковим складником правової ідеології є свідомість тих, хто застосовує законодавство, тобто представників органів державної влади. Таке формулювання нині затребуване суспільством, оскільки численні факти політичних зловживань і приклади корупції породили у суспільства недовіру до права і до закону. Ідеологія має стати правилом дії як для законотворців, так і тих, хто ці закони застосовує. Навіть за глибокого демократичного змісту чинної Конституції її норми не функціонують без інших законів та нормативних актів, а їх недотримання суперечить основоположним принципам Основного Закону. Саме тому в тексті Конституції необхідно чітко визначити характер правової ідеології та сформулювати її зміст.

Зміст правової ідеології, яка має бути закріплена у нормах Конституції, слід поділити на дві рівноправні частини. Перша – це система захисту основоположних прав і свобод; друга – правила поведінки та механізм реалізації законів для тих, хто їх створює та реалізовує.

Характеризуючи першу частину, слід зауважити, що у ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Отже, всім людям гарантуються однакові права і можливості для розвитку особистості, а ст. 27 Конституції проголошує право на життя невід'ємним і визначає обов'язком держави його захист. Держава зобов'язується гарантувати захист від протиправних посягань і надає широкий спектр соціальних свобод – особистої недоторканності, свободи думки, листування, недоторканності житла, свободи віросповідання та ін.

Однак, незважаючи на гарантування широкого кола соціальних та громадянських прав і свобод, самим громадянам важлива природа, характер і зміст цих свобод. Усе це безпосередньо залежить від ідеології, яку обирає держава для свого розвитку. Як зауважує А. Луцький, сучасну правову ідеологію можна кваліфікувати як поєднання синусоїдних обертів лібералізму та соціальної демократії [4, с. 276]. Водночас дослідник зауважує, що в наш час в Україні активно поширюються ідеї неоконсерватизму, що характеризуються поєднанням консервативного державного контролю із широким соціальним

забезпеченням населення та ідеєю плюралізму (делегованість влади різноманітним соціальним інституціям, зниження цензури тощо) [4, с. 276]. Такі висловлювання підтверджують тезу про необхідність формування політичного плюралізму, а не плюралізму щодо визначення правової ідеології держави.

Також можемо говорити і про посилений інтерес суспільства не до кількості гарантованих йому прав і свобод, а до їх змісту, характеру і процесу реалізації з боку держави. Правова ідеологія, яка відображена у Конституції, має бути складовою частиною конституційного ладу і включати такі основні елементи:

- 1) верховенство права (реально реалізоване);
- 2) гарантування прав людини і формування такого статусу особи, що відповідає загальноприйнятим міжнародним принципам та нормам міжнародного права (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та ін.);
- 3) дотримання принципу стримувань і противаг як найважливішого інструменту протидії встановлення авторитаризму і тиранії;
- 4) політичний плюралізм як різноманіття думок, суджень і поглядів, можливість створення та діяльності політичних партій, які дотримуються різних ідеологічних установок, окрім екстремістських;

5) наявність системи суспільних інститутів, що діють у державі, але незалежні від неї, які забезпечують проведення на практиці приватних інтересів громадян, їх об'єднань, тобто інститутів громадянського суспільства, котрі у відповідних ситуаціях можуть бути жорстким опонентом влади.

Наведені вище складники конституційного ладу є фактично мінімальним набором вимог для того, щоб говорити про наявність громадянського суспільства та функціонування правової держави. Водночас для існування соціальної правової держави потрібно більше регулятивних механізмів, які вимагають їх оформлення та включення у правову ідеологію, що має стати основоположною у нормах Конституції. Така ситуація говорить про необхідність відмови від державоцентричного підходу у процесі формування правової держави і формування людиноцентричного типу відносин держави, суспільства та індивіда.

О. Костенко зауважує, що вищими за Конституцію можуть бути тільки закони соціальної природи, під якими він розуміє закони, за якими існує соціальна форма природи, виходячи з ідеї природної цілісності світу [3]. Ця думка заслуговує уваги, але є досить складною для практичної реалізації. Вона, на нашу думку, спрямована на досягнення соціальної гармонії і відновлення довіри суспільства до держави, однак має стати частиною загальної доктрини правової ідеології України, яку слід розробити.

Саме тому правова ідеологія, яку в Україні слід сформувавати, повинна орієнтуватися на суспільство і на групи громадян, що є активними учасниками суспільно-політичного життя. Сьогодні ми можемо спостерігати перші кроки до реалізації цієї мети, все більше громадських інституцій долучаються до політичного життя й активніше делегують своїх представників до представницьких органів влади, ліквідуючи таким чином радянський, номенклатурний підхід до визначення кола осіб, що здійснюють політичну владу. Важливим фактором є також національна культура, у рамках якої слід активізувати роботу щодо підвищення рівня саме правової культури населення. Цей крок дозволить вирішити цілу низку проблем, що виникають напередодні та під час виборчих кампаній, коли люди через низьку правову культуру роблять вибір, у якому згодом розчаровуються. Це означає не те, що люди неправильно обирають, а те, що люди не розуміють глибини соціально-політичних процесів і механізмів їх реалізації. Усі ці процеси в Конституції задекларовані, але немає чітких механізмів їх реалізації та визначення певних гарантій перед громадянами у разі їх невиконання. Це має вирішити саме правова ідеологія.

Усе наведене вище і становить проблему ідеологічного оформлення механізмів творення та реалізації законів, що, на нашу думку, є важливішим за декларування широкого кола прав і свобод. По-перше, декларування прав і свобод в умовах функціонування громадянського суспільства є засадничим принципом. По-друге, якщо розглядати закон як інструмент, то чітке визначення процесу його творення і реалізації посприє не тільки гармонізації політичної ситуації, а й відновить довіру суспільства до держави й органів влади. По-третє, сама Конституція є соціальним інститутом [3] і повинна забезпечувати взаємозв'язок процесу творення та реалізації закону, що має своєю основою дотримання прав і свобод. Недотримання цього призводить до того, що законодавство стає інструментом, яким люди зловживають, застосовуючи його всупереч законам соціальної природи відповідно до власних ілюзій [3].

Якщо говорити про майбутній зміст правової ідеології України, то вона однозначно має бути ліберального спрямування, але з наявним механізмом стримування і противаг, оскільки наша держава ще не позбулася тоталітарної правової спадщини. Це є закономірним із кількох причин. По-перше, як

зауважували ідеологи лібералізму, держава не лише залишається арбітром, а й найсильнішим гравцем, який заради певності в результаті переписує правила гри під час дії [7]. По-друге, відсутність чітких політичних регуляторів може призвести до узурпації влади та прийняття недемократичних рішень, що може підтвердити наша історія. Однак такі регулятори мають бути виваженими і досить гнучкими. Досягнення гармонії між дотриманням соціальних прав і свобод та економічним благоденством не може порушувати принципів верховенства права та законності.

Висновки. Таким чином, аналізуючи зміст Конституції України з погляду правової основи державної ідеології, можна сформулювати такі висновки і пропозиції:

1) сучасна правова ідеологія України перебуває у процесі формування і є поєднанням критики радянської ідеології тоталітаризму, відходу від позитивізму та пошуку нових ліберальних ідей розвитку права і держави. Можна спостерігати поєднання неолібералізму, політичного плюралізму та неоконсерватизму. Таке багатоманіття не є позитивним, оскільки позбавляє чіткості розуміння шляху розвитку держави і суспільства;

2) плюралізм у підході до конституційного визначення державної ідеології, що затверджений у ст. 15 Конституції України, зумовлює гостру кризу суспільних відносин і провокує до певної суспільної невизначеності у векторі розвитку самої держави;

3) у ході реформування Конституції України доцільно внести зміни щодо чіткого визначення змісту правової ідеології держави, яка стане керівним фактором розбудови правової держави, утвердження громадянського суспільства і високих соціальних стандартів;

4) основою єдиної правової ідеології, яка, на нашу думку, має ґрунтуватися на засадах лібералізму, повинно бути поєднання гарантій дотримання широких соціальних прав і свобод, а також встановлення механізмів виконання і дотримання законів та норм права з боку законотворців і держави.

Список використаних джерел:

1. Конституційна Комісія: пропозиції Всеволода Речицького щодо внесення змін до Конституції України // Закон і бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/116328-konstituciynna_komisiya_propozicii_vsevoloda_rechickogo_schod.html.
2. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Костенко О. Конституція і ідеологія: що головніше? Роздуми з приводу ювілею / О. Костенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/06/27/4401407/>.
4. Луцький А.І. Формування та розвиток правової ідеології в Україні : [монографія] / А.І. Луцький. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 445 с.
5. Недюха М.П. Правова ідеологія українського суспільства : [монографія] / М.П. Недюха. – К. : МП Леся, 2012. – 400 с.
6. Прокопчук О. Конституція без ідеології, або куди і як українці йдуть всліпу / О. Прокопчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-482/>.
7. Речицький В. Українська Конституція в контексті сучасності (Доповідь на міжнародному форумі «Конституційне правосуддя в посткомуністичних країнах» / В. Речицький // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2001. – № 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rechyskyj.htm>.

